

CITERAKÉSZÍTÉS AZ ÚJ ÉVEZREDBEN

Szabad a játék

Aki citerát vesz a kezébe, az életet ragadja meg, függetlenül attól, hogy milyen szakértelemmel játszik a hangszeren – vallják a citerázás mesterei. A hangszer készülhet asztallapból, tükör hátuljából, esetleg gyúródeszkából. A száraz faanyag azonban mindig követelmény, mert e nélkül csak sírni fog a hangszer.

É

va, Emese, Krisztina, Anna – azt mesélik, egy öreg citerakészítő mester egyszer így nevezte el hangszere húrját. Maguktól játszották a dallamot, amíg az öreg mester élt. Aztán egy napon egy sem szólalt meg többé. A hangszert megörökölte a mester fia, de akárhogy is próbálta, a citera néma maradt. Fargott magának egy saját hangszert, ahogyan az apjától látta, neveket is adott a húroknak, és attól kezdve az ő citerája is életre kelt. – A citerákat számos legenda övezi, mint minden népi alkotást. Az bizonyos, hogy a legtöbb citera személyre szabott, lelke, egyénisége van – mondja Gáts Tibor a népművészet mestere, aki pontos számát sem tudja saját készítésű hangszereinek, de mára már a néhány ezret is meghaladja. Velencei otthonában, mely egyben műhelye is, festményként felaggatva sorakoznak a citerák, a hasas, a vályú, a kisfejes – a három alapkategória mindegyikét gyártja. – Egy hangszer azt fejezi ki, amit az adott kor, vagy környezet el akar mondani magáról. A népzene a szerelemről, a csalfaságról, a hűségéről, az elmúlásról szól, és szól ma is. Tökéletes egységben ragadja meg az életet. A citera azért lehetett a falusi, tanyasi mindennapok hangszere, mert könnyű elkészíteni, megszólaltatni, és mert az embereknek szükségük volt rá – mondja a hangszerész. A citera ma is tízezrek életének része, se szeri, se száma az országban működő köröknek, egyesületeknek. Formája, hangzása sokáig egyedi volt, hiszen a falvak lakói készítették el a maguk hangszerét, ami ha nem is volt tökéletes, de muzsikált.

ZENGJEN A FA

A citera felépítése egyszerű: a húrok közvetlenül a hosszúság, dobozszerű hangszertest (korpusz) fölött feszülnek, külön hangszernyak nincs. A citerás hangszerét maga elé teszi az asztalra úgy, hogy a citera feje, melyen a hangolószegek vannak a balkeze felé, míg a citera vége, ahol a húrrogzító (húrakasztó) szegek találhatóak, a jobb keze felé essen. A hangokat a citera hosszanti egyenes oldala mentén közvetlenül a fedőlapba (rezonáns), vagy az arra felragasztott fogólapba ütött fém érintőknél (kóta, bund) fogja le bal kezével, míg a jobb kézbe fogott pengetővel (verővel) „veri” a húrokat. A verő régebben kihegyezett lúd vagy pulykatoll, esetleg laposra fargott szarudarab

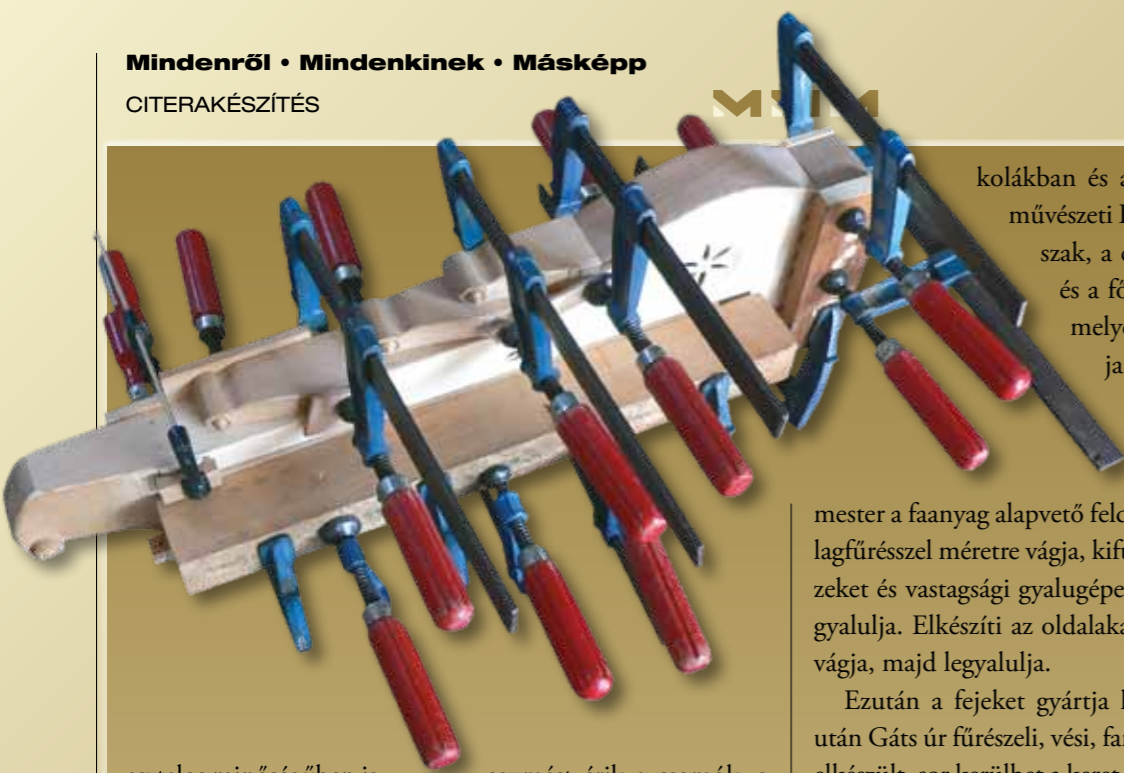
A citera az egyik leginspiratívabb hangszer, ugyanis néhány órá gyakorlás után egy egyszerű dallam már lejátszható rajta. A tapasztalatok szerint azok a gyerekek, akik a citerán keresztül ismerkednek meg a népzenevel, könnyebben válnak zeneszeretővé és esetleg szívesebben próbálkoznak meg más hangszer tanulásával is.

volt. Régebben a hangokat „nyomóval”, napjainkban ujjal fogják le. A citera mondhatni egyszemélyes zenekar, ahol az érintők fölött húzódo dallamhúrokon játssza a citerás a dallamot, ugyanakkor a nagyfejen és a kisfejekken lévő kísé- rő húrokat pengetve, verve adja hozzá az egyszerű akkord és ritmus kíséretet.

A citera nagyrészt fából készül, csak a húrok, a húr feszítő (hangoló) és húrakasztó szegek, valamint az érintők anyaga fém. A népi hangszerkészítők mindig a környezetükben elérhető legjobb faanyagokat használták. A fejek és a hátsó tőke általában keményfából készülnek, erre azért van szükség, hogy a hangoló és húrakasztó szegeket jól megtartsák. Kiválóan alkalmas a célra a bükk, a juhar vagy például a körtefa. A fedőlapnak (rezonáns) – melynek a funkciója a húrok rezgésének zenei hanggá erősítése – a legjobb anyag a sűrűszálú, száraz lucfenyő, mely remek akusztikai tulajdonságokkal rendelkezik. Az oldalak készülhetnek puha- és keményfából is.

A jó minőségű, egészséges és kellően kiszáradt, megállapodott faanyag a jó hangszer elkészítésének legfontosabb eleme. Gáts Tibor szerint nem könnyű megfelelő minőségű faanyagot beszerezni, különösen lucfenyőből. A fatelepeken árult faanyagban, még az

kolákban és a Liszt Ferenc Zene-
művészeti Egyetemen is van népzenei
szak, a citerahangolás, a húrok száma,
és a főbb méretek tekintetében vala-
melyest kezd egységesedni – mond-
ja Gáts Tibor, aki ott jártunkkor
éppen egy balkezes citerához
faragta az alkatrészeket.

A készítés első fázisában a
mester a faanyag alapvető feldolgozását végzi. A pallókat sza-
lagfűrészszel méretre vágja, kifűrészeli a fedőlapon való leme-
zeket és vastagsági gyalugépen 5–6 mm vastagságú lemezzé
gyalulja. Elkészíti az oldalakat és a fejek anyagát is méretre
vágja, majd legyalulja.

Ezután a fejeket gyártja le. A körvonalak megrajzolása
után Gáts úr fűrészeli, vési, faragja a fát. Ha minden alkatrész
elkészült, sor kerülhet a keret, az oldalak és a fejek összeállítá-
sára. Az egyes elemek csapolással és ragasztással illeszkednek
egymáshoz. Az összeállításhoz Gáts úr 10–16 pillanatszorító-
t is felhasznál. Amikor a keret kész, jöhet a fedőlapon fel-
ragasztása. Ám előtte még kivágja a fedőlapon a

asztalos minőségűben is, egymást érik a csomók, s
gyakran még a hibátlannak látszó anyagról is kiderül a feldol-
gozóskor, hogy nem alkalmas hangszerkészítéshez.

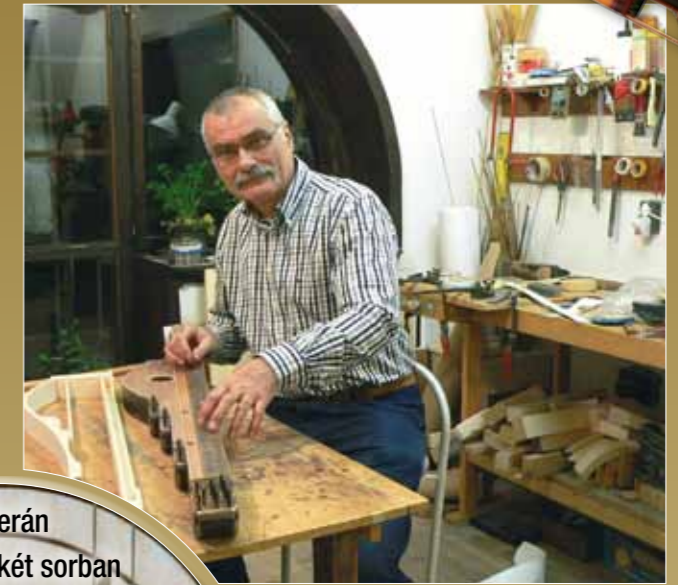
RUTIN ÉS LENDÜLET

A citera nem volt, s ma sem szabvá-
nyos hangszer, formáját, méretét min-
dig az adott lehetőségek alakították.
Ha készítőjének egy szál tetőgeren-
da állt a rendelkezésére, akkor azt
vágta, faragta, csiszolta, húrozta.
A népi művészetben az az izgal-
mas, hogy nagyon színesen hasz-
nálja fel a mindennapok elemeit,
így a vályúciterát az itatóvályú
mintájára egyetlen fából vájta ki.
A galambdúcós citera lépcsőzetesen
kialakított oldalán elhelyezkedő hang-
nyílások a galambdúccokra emlékeztetnek.

– Most, hogy már intézményi szinten is
tanítják a citerázást, zeneiskolákban, művészeti alapis-

Akárcsak a
népművészet egyéb
területén, a citera készítésében
is vannak helyi sajátosságok.
A Dunántúlon inkább a hasas,
az Alföldön
az egyenes vonalú, kissejtes citera terjedt
el. Egyes kutatások szerint
Erdély területére az I. világháború
magyar katonái vitték magukkal
a hangszer.

hangnyílásokat, amelyek szépen díszítik a
hangszert. A mester szívesen használja a
nap motívumokat, mely sok citeráján
megtalálható. A következő munka-
fázis a fogólap és a húrtartó pár-
nafák felragasztása. Ha minden
a helyére került, a csiszolás és a
további díszítő elemek ráfaragása,
majd az érintők helyének bejelö-
lése, kifúrása következik. Ez utó-
bi az egyik legfontosabb művelet az
előre elkészített ácskapocs formájú
fém érintők beütésével együtt. Minden

A citerán
az érintők két sorban
helyezkednek el. A külső
diatonikus hangsor a belső
érintősorral kromatikus hangsorra
egészül ki. A két érintősor
hangjainak viszonya megegyezik
a zongora fekete-fehér
billentyűinek
viszonyával.

gyorsan, lendületesen, mégis precízen
történik. Nagyon kell ügyelni arra,
hogy az érintők egy szintben legye-
nek egymással, nehogy játék közben
zörögjön valamelyik magasban
lévő érintő. A mester kihangsú-
lyozza, hogy a formával lehet ugyan
játszani, de az érintők berakása kon-
centrált munkát igényel, hiszen a hang-
szer megszólalása, minősége a tét. A kész
hangszert színezi, pácolja, majd kissé visszaci-
szolja, hogy patinás jelleget kapjon. Ez után következ-
het a lakkozás, ami kopásállóságot és selyemfényt biztosít.

Ha a lakk megszáradt, a hangolószegeket és a húrtartó
szegeket is helyükre üti kalapáccsal, majd felteszi, beállítja
és behangolja a húrokat. Minden elkészült citerát kipróbál,
játszik rajta, s ha kell igazít rajta, hisz néha jelentéktelennek
látszó apróságokon múlik az, hogy egy hang-
szer igazán jó legyen.

ISKOLÁT TEREMTETT

– Általában nem rontok el hangszeret,
de most a balkezes citera készítésénél, ami-
kor mindennek a tükröképét kell elkészíteni
az automatikus, megszokott mozdulatok
miatt, becsúsztott egy-két apróbb hiba,
amit így néhány helyen rögtön javíta-
nom kellett. A rutinnak is lehet hátul-
ütője – mondja Gáts úr, aki a Gödöllői
Agráregyetem hallgatója volt, amikor
egy évfolyamtársa megszerettette vele
a citerajátékot. Felesége szüleinél füg-
gött egy öreg citera a falon, annak
alapján készítette el az első hangsze-
rét 1973-ban. – Nyilván voltak hibái,

de önmagában az a tény, hogy az első
hangszerem megszólalt, jól műkö-
dött, élmény volt a számomra.
Akkor a hangzást még nem tudtam
igazán ellenőrizni, mert akkor kezdt-
tem a citerajátékot tanulni.

Három évvel később már zsűriz-
tette munkáit, akkor nyerte el a Nép-
művészet Ifjú Mestere, majd később a
Népművészet Mestere címet. Maga is ját-
szik a hangszeren, citeratáborba jár, ahol, mint

tanuló, tökéletesíti a tudását. Jól ismerik mindenfelé az
országban, senki nem csodálkozik azon, hogy a gyerekekkel
együtt penget és énekel.

Pályafutása alatt csak ritkán őrzött meg hosszabb ide-
ig egy-egy citerát. Az egyik legelső például bizományba
adta, ami hamar vevőre akadt. Nemrégiben egy nagyon korai
munkáját hozták el hozzá ellenőrzésre, karbantartásra. Szinte
hibátlan maradt a folyamatos használat ellenére is. – Sokan
úgy tartják, hogy egy hangszer hangja az évek során beérik,
javul. Sok igazság van benne, de az a hangszer, ami az első
megszólaltatáskor nem szól jól, később sem lesz igazán jó.

Gáts Tibor citeráinak motívum- és formavilága ország-
szerte jól felismerhető, akadnak követői és utánozói is. – Ha
citeráimat részben vagy egészen másolják, az kicsit bosszant,
hiszen a citera változatos hangszer, mindenkinek lehetősége
lenne a saját, egyéni formavilágát megalkotni, ugyanakkor
azt is mutatja, hogy citeráim jól működnek, beváltak. ▀

Csik Edina

Elérhetőség: Gáts Tibor
2481 Velence, Bogrács u. 14.
Tel.: +36/30-229-4936
www.zither.hu